

VYŠNÝ, P. *El derecho en Tenochtitlan. Aspectos jurídicos del orden social de una ciudad-estado prehispánica* [= *Právo v Tenochtitlane. Právne aspekty spoločenského poriadku jedného predhispánskeho mestského štátu*].

Praha: Leges, 2019, 304 s.

V období pred príchodom španielskych a iných európskych kolonizátorov na americký svetadiel, označovanom ako „predkoloniálne obdobie“ či „predkolumbovské obdobie“, a vo vzťahu k americkým územiám, ktoré kolonizovalo Španielsko, aj ako „predhispánske obdobie“, na ňom existovalo mnoho indiánskych (pôvodných, domorodých) kultúr. Indiánske kultúry v predkoloniálnom období dosiahli rôzny stupeň rozvoja. V prípade viacerých z nich došlo prostredníctvom samostatného vývoja bez vplyvov z tzv. Starého sveta (Európa, Ázia, Afrika) k sformovaniu štátnych útvarov a právnych poriadkov. Medzi najvýznamnejšie domorodé civilizácie predkolumbovskej Ameriky, ktoré dosiahli takýto stupeň rozvoja, možno zaradiť mezoamerické kultúry Nahuov/Aztékov a Mayov, ako aj andskú kultúru Inkov.⁵

Hoci už nie celkom platí konštatovanie akademika Viktora Knappa z roku 1996, že v porovnávacjej právnej vede je celá pôvodná (t. j. domorodá) Amerika od Aljašky po Ohňovú zem *terra ubi sunt leones*,⁶ ide v tomto odbore právnej vedy stále o značne neprebádanú oblasť. V svetovej právnohistorickej vede je situácia v tomto smere lepšia, čo však rozhodne neznamená, že by aktuálne poznanie právnych dejín kultúr predkoloniálnej Ameriky už bolo dostatočné. Preto možno uvítať ďalej recenzovanú vedeckú monografiu slovenského právneho historika a iberoamerikanistu Petra Vyšného,⁷ ktorá sa komplexne zaoberá právom mestského štátu Tenochtitlan, jedného z najvýznamnejších centier predhispánskej kultúry Nahuov, resp. Aztékov a zároveň aj metropoly Aztéckej ríše.⁸

⁵ Predkolumbovská Amerika sa rozdeľovala na niekoľko veľkých kultúrno-historických oblastí. Jednou z nich bola Mezoamerika, ktorá zahŕňala približne dnešné stredné a južné Mexiko, Belize, Guatemalu, Salvádor, západ Hondurasu a Nikaraguy a severozápad Kostariky. Ďalším významným kultúrno-historickým regiónom predkolumbovskej Ameriky bola andská oblasť zahŕňajúca územie dnešného Peru okrem nížin na východe krajiny, horskú časť Bolívie, pobrežné a horské oblasti Ekvádoru, časť južnej Kolumbie, severozápadnej Argentíny a oblasť severného a stredného Chile.

⁶ KNAPP, V. *Veľké právni systémy. Úvod do srovnávací právni vedy*. Praha: C. H. Beck, 1996, s. 201. Príkladom aspoň okrajovej pozornosti venovanej v súčasnej právnej komparatistike právu pôvodných obyvateľov amerického kontinentu je kratšia stať *Právo Inuitov* v publikácii ERDŐSOVÁ, A. – GARAYOVÁ L. *Svetové právne systémy – základy komparatistiky*. Bratislava: C. H. Beck, 2020, s. 169–170.

⁷ Autor recenzovaného diela doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D., pôsobí na Katedre dejín práva Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

⁸ Predhispánski Nahuovia, známejší pod nie celkom presným, ale bežne používaným označením Aztékovia, obývali mezoamerickú oblasť Stredné Mexiko (t. j. Mexické údolie a jeho okolie), pričom žili v mestských štátoch (*altepete*; sg. *altepetl*), na čele ktorých stáli dynastickí vládcovia (*tlatoque*; sg. *tlatoani*) s univerzálnou, v praxi však obmedzenou mocou, a v ktorých existovali dve hlavné, navzájom nerovnoprávne

Recenzovaná monografia je napísaná v španielčine ako významnom svetovom jazyku, čo ju sprístupňuje zahraničným právnym historikom i iným vedcom. Zakladá sa na rozsiahlej bibliografii, zahŕňajúcej relevantné písomné pramene a odbornú, zväčša interdisciplinárnu literatúru vrátane viacerých významných najnovších titulov. Faktograficky je veľmi bohatá. Hoci celkovo má charakter syntézy, obsahuje aj mnohé analytické pasáže. Autorove celistvé a z väčšej časti originálne závery sa opierajú nielen o empirické poznatky, ale aj o relevantné teórie právnej vedy a iných vied – histórie, archeológie, antropológie (vrátane právnej antropológie), sociológie či politológie.

Z predhovoru monografie vyplýva, že autor sa jej téme venuje dlhodobo, pričom ju skúmal aj takpovediac v teréne – v Mexiku –, čo nesporne významne prispelo ku kvalite recenzovaného diela.

V úvode monografie P. Vyšný najskôr predstavil širší historický kontext právnych dejín Tenochtitlanu a poukázal na skutočnosť, že aktuálne poznanie tejto problematiky je nedostatočné, keďže jej právnohistorický výskum nie je (ani v Mexiku) systematický a navyše sa často v neprimeranej miere opiera o dnes už viac-menej zastarané závery, obsiahnuté napr. v práci nemeckého právneho vedca Josefa Kohlera *Das Recht der Azteken (Právo Aztékov)*, vydané ešte v roku 1892.

Autor ďalej v úvode vymedzil hlavné teoretické a metodologické východiská monografie, k čomu možno uviesť, že si stanovil cieľ preskúmať tému nielen z perspektívy právneho historika, ale aj obyvateľov predhispanického Tenochtitlanu.

V prvej z uvedených perspektív autor poukázal na potrebu nazerať na právo Tenochtitlanu ako na integrálnu súčasť tamojšej, časom značne komplexnej spoločnosti a kultúry; toto právo síce v určitom rozsahu malo podobu štátnomocensky vytvoreného a uplatňovaného právneho poriadku (systému), nešlo však o právny poriadok v modernom zmysle, ako vidieť napr. z jeho úzkeho prepojenia s neprávnymi normatívnymi systémami. V tejto perspektíve tiež na právo Tenochtitlanu vzťahol koncept archaického práva zhruba vo význame, ktorý mu prepožičal Hans Hattenhauer.⁹ To však možno považovať do istej miery za problematiku v súvislosti s jednou podstatnou charakteristikou tohto práva, a to s jeho dlhodobou nemennosťou, ktorou sa právo dynamicky sa vyvíjajúceho Tenochtitlanu zrejme vyznačovalo v menšej miere, než v akej predpokladá autor.

V druhej výskumnej perspektíve sa autor v monografii pokúsil vcelku úspešne (a to aj napriek istým obmedzeniam výpovednej hodnoty prameňov) o rekonštrukciu aspoň

spoločenské vrstvy, a to úzka privilegovaná elita (*pipiltin*; sg. *pilli*) a masa osobne zväčša slobodných obyčajných ľudí (*macehualtin*; sg. *macehualli*). Väčšina mestských štátov Nahuov sa postupne stala súčasťou Aztéckej ríše, zahŕňajúcej väčšiu časť stredného a určité časti južného Mexika a existujúcej od druhej štvrtiny 15. storočia n. l. do jej dobytia (*conquisty*) Španielmi (1521). Aztécku ríšu spolu budovali a spravovali tri susediace spojenecké nahuaské mestské štáty Tenochtitlan (jeho niekdajšie územie je dnes súčasťou hlavného mesta Mexika Ciudad de México), Tezcoco (dnes rovnomenné mesto ležiace asi 25 km severovýchodne od Ciudad de México) a Tlacopan (jeho niekdajšie územie je dnes súčasťou Ciudad de México). Z týchto troch centier ríše najväčším a najľudnatejším, ako aj politicky, vojensky, ekonomicky, ideologicky a nábožensky najdôležitejším, sa časom stal Tenochtitlan. Vzostup Tenochtitlanu bol sprevádzaný aj výrazným rozvojom jeho právnej kultúry, ktorý však zrejme nebol taký značný ako v mestskom štáte Tezcoco, kde napr. sa na rozdiel od Tenochtitlanu systematickejšie uplatňovala povinnosť sudcov rozhodovať kauzy v prísnom súlade s právnymi úpravami vydanými či sčasti prípadne uznanými (obyčajové právo) štátom, resp. vládcami-zákonodarcami, čo vzhľadom na relatívnu komplexnosť týchto právnych úprav značne redukovalo (i keď úplne nevyučovalo) rozhodovanie právnych prípadov na základe uváženia sudcov.

⁹ HATTENHAUER, H. *Europäische Rechtsgeschichte*. Heidelberg: Müller Jur. Vlg. C. F., 2004, kap. II.

základných obrysov autentického chápania štátu, práva a ich rôznych stránok a prvkov obyvateľmi Tenochtitlanu, čím dostatočne vyhovel zásadnej metodologickej požiadavke (právno)historického bádania skúmať (právnu) minulosť prednostne z hľadiska ľudí, čo v nej žili.

Na konci úvodu autor ešte predstavil štruktúru monografie – po predhovore a úvode postupne nasledujú prvá až piata kapitola, záver a bibliografia.

Prvá kapitola sa zameriava na pramene poznania témy monografie. Autor sa zmienil aj o nepísaných, archeologických, etnografických a lingvistických prameňoch, podrobne sa však venoval iba historickým (t. j. písomným) prameňom, ktoré zároveň sú (konkrétne pramene v rôznej miere) prameňmi poznania práva Tenochtitlanu.¹⁰ Autor jednak podal komplexný prehľad písomných prameňov a jednak sa zaoberal serióznymi limitmi ich výpovednej hodnoty, vyplývajúcimi napr. zo skutočnosti, že takmer všetky písomné pramene vznikli až po *conquista* (dobyť) Tenochtitlanu Španielmi (1521), v súvislosti s čím je v nich predhispánske obdobie ponímané (v rôznej miere) z perspektívy vtedajšieho európskeho myslenia, t. j. viac či menej skreslene.

Autor k rozsiahlemu pramennému materiálu, ktorý spracoval v monografii, pristupoval vo všeobecnosti kriticky, i keď v niekoľkých prípadoch by bolo žiaduce príslušné pramene podrobiť komplexnejšej analýze. Napríklad nazeranie obyvateľov Tenochtitlanu na ich štát (mal byť založený na spoločenskej zmluve, z ktorej pre jej strany – elítu na čele s vládcom a obyčajných ľudí – vyplývali vzájomné práva a povinnosti), ich chápanie výkonu verejnej moci vládcom a inými hodnosťármi ako služby ľudu, ich koncepcia „dobrého panovníka“, niektoré ich hodnoty a vzory (ideály) ľudského správania sa, resp. právne normy (hlavne trestnoprávne) a i. sa zdajú byť autentické iba sčasti; nesporne sú totiž aj výsledkom výrazných vplyvov dobovej európskej a kresťanskej kultúry, teológie, filozofie a pod. na obsah prameňov, čomu mohla byť na niekoľkých miestach monografie venovaná aj väčšia pozornosť.

V druhej kapitole autor opísal a rozobral spoločenský, politický, administratívny a právny vývoj Tenochtitlanu, ktorého podstatnou súčasťou bol proces vzniku a ďalšieho rozvoja štátu, spojený – popri iných dôležitých javoch – s položením základov právneho poriadku vo význame súboru štátom sčasti vytvorených a sčasti uznaných, a zároveň ním, t. j. určitým štátnym aparátom, systematicky uplatňovaných právnych úprav.

Tretia kapitola je všeobecnou charakteristikou práva Tenochtitlanu. Autor v nej najskôr zrekonštruoval chápanie práva obyvateľmi Tenochtitlanu, ktorí v ňom videli: jeden z nástrojov na udržiavanie spoločenského poriadku ako integrálnej súčasťi širšieho nadprirodzeného poriadku, ktorý v dobových predstavách zabezpečoval pretrvanie a správny každodenný chod pozemského sveta ľudí i celého vesmíru; všeobecne uznávané hodnoty a vzory (ideály) ľudského správania sa; povinnosti uložené ľuďom vládcom či inými verejnými autoritami; dlhodobá sa uplatňujúca právna tradícia, s ktorou sa obyvateľstvo stotožňuje po generácie; a všadeprítomnú, neúprosnú a nebezpečnú silu, ktorou disponuje vládca, a ktorá zničí každého, kto ju nerešpektuje.

¹⁰ Písomné pramene o práve Tenochtitlanu iba v obmedzenej miere informujú priamo, t. j. uvedením znenia právnych noriem. Väčšinou o ňom referujú iba nepriamo, a to tak, že opisujú štruktúry spoločnosti existujúcej v Tenochtitlane a formy každodenného života jej členov, z čoho možno odvodiť pravidlá správania sa, vzťahujúce sa na tieto štruktúry a formy.

Ďalej sú predmetom spracovania v tretej kapitole pramene práva Tenochtitlanu vo formálnom zmysle, ktorými boli obyčaje, zákony vydané vládcami, zakladajúce sa podľa autorovho (do istej miery diskutabilného) názoru väčšinou na tradičnom (obyčajovom) práve a nepredstavujúce teda väčšinou (obsahovo) úplne nové právne úpravy, ako aj precedensy vytvorené rozhodnutím prípadov, pre ktoré neexistovali právne úpravy, sudcami na základe uváženia. Potom autor skúmal realizáciu práva v Tenochtitlane so zameraním na jej výrazne rozvinutú formu – súdnu aplikáciu práva. Napokon sa autor venoval problému efektivity práva Tenochtitlanu, pričom ukázal, že niektoré skutočnosti svedčia o jeho vysokej a iné naopak o jeho nízkej efektívite.

Štvrtá kapitola sa zameriava na verejné právo Tenochtitlanu. Autor v nej preskúmal spoločenské a právne postavenie jednotlivých kategórií obyvateľstva Tenochtitlanu (elity, obyčajných ľudí, otrokov, z ktorých mnohí boli otrokmi iba dočasne, či profesijných skupín, napr. obchodníkov), inštitucionálne a normatívne základy štátneho aparátu tohto mesta, ako aj jeho trestné právo, ktoré bolo tamojším najviac rozvinutým právnym odvetvím.

V predhispánskom Tenochtitlane existovala výrazná právna nerovnosť spoločenských vrstiev a skupín. Na druhej strane určité subjektívne práva, resp. výsady osobnej, politickej či majetkovej povahy sa nadobúdali na základe vlastných, najmä vojenských zásluh, a to v prípade nielen obyčajných ľudí, ale aj elit.¹¹ Navyše záujmy všetkých obyvateľov boli podriadené záujmom štátu. Muži a ženy patriaci k obyčajným ľuďom i elite museli takmer celožitovne plniť rôzne, pre štát dôležité úlohy, a to o. i. participovať na štátnom kulte napr. zúčastňovaním sa vojenských výprav spojených so zajímaním nepriateľov na obetovanie bohom, keďže podľa dobového náboženského presvedčenia, ktoré sa stalo podstatnou súčasťou oficiálnej ideológie Tenochtitlanu, bolo pravidelné prinášanie ľudských obetí nevyhnutnou podmienkou zachovania existencie sveta (vesmíru) a jeho správneho každodenného fungovania.

Autor tiež v štvrtej kapitole poukázal na to, že štátna moc sa v Tenochtitlane rozvinula do podoby tzv. infraštruktúrnej moci, ktorá je na rozdiel od tzv. despotickej moci alebo vládnutia „nad“ spoločnosťou oveľa efektívnejším vládnutím „naprieč“ spoločnosťou, kombinujúcim štátnomocenskú, najmä na celoštátnom právnom poriadku spočívajúcu kontrolu infraštruktúr spoločnosti s ich zapojením do výkonu štátnej a ostatnej verejnej moci.

Zastávanie verejných funkcií sa v Tenochtitlane spájalo so značnou zodpovednosťou – menej závažné pochybenia úradníkov, sudcov, kňazov či vojenských hodnostárov sa trestali stratou funkcie a doživotným zákazom zastávať akúkoľvek funkciu, závažné pochybenia sa trestali smrťou.

Stíhanie a trestanie páchatel'ov trestných činov bolo systematické, tresty boli zväčša tvrdé (trest smrti bol frekventovaný). Trestná zodpovednosť bola individualizovaná (jedinou výnimkou bolo potrestanie príbuzných páchatel'a zrady štátu), čo, ako ukázal autor, súviselo s posunom obyvateľov Tenochtitlanu od mentality typickej pre tzv. kultúry hanby k mentalite typickej pre tzv. kultúry viny. Uvedený posun možno považovať za ďalší

¹¹ Zohľadnenie zásluh jednotlivca s výsledkom zlepšenia jeho sociálneho statusu poznali aj iné predkolumbovské kultúry. Uplatňovalo sa napr. v ríši Inkov v podobe možnosti zaradenia vybraných príslušníkov ľudu za ich zásluhy vo vojenskej aj civilnej sfére medzi elitu, resp. vo forme poskytnutia osobitných privilégií, či odmien takýmto jednotlivcom.

doklad toho, že koncept archaického práva možno vzťahnuť na právo Tenochtitlanu iba do určitej miery. Delikventom patriacim k elite sa ukladali prísnejšie tresty ako delikventom nepatriacim k elite, čo sa však uplatňovalo v prípade spáchania iba niekoľkých trestných činov.

Posledná kapitola sa venuje súkromnému, t. j. osobnému, rodinnému, dedičskému, vecnému a záväzkovému právu Tenochtitlanu. Právna subjektivita patrila mužom i ženám a do istej miery aj otrokom. Povšimnutiahodným javom bola pomerná rovnoprávnosť manžela a manželky, ktorá sa prejavovala v ich osobných i majetkových vzťahoch, ako aj vo vzťahu k deťom. Predmetom súkromného vlastníctva, a tak aj dedenia vo vlastnom zmysle, boli prevažne iba hnutelnosti. Nehnutelnosti (pôdu, budovy) vlastnili štát, mestské štvrte s čiastočnou samosprávou a rozšírené rodiny patriace k elite alebo obyčajným ľuďom.¹² Režim vlastníctva nehnuteľností rozšírenými rodinami autor osvetlil pomocou antropologického konceptu domu (*maison*), ktorý rozpracoval Claude Lévi-Strauss. K tomu možno dodať, že autor na tento režim mohol vzťahnuť aj právnohistorický koncept rodinného nedielu. Zdá sa, že štát v Tenochtitlane systematicky reguloval obchod (išlo predovšetkým o určovanie, resp. ovplyvňovanie výšky cien štátom), čo čiastočne limitovalo možnosť kupujúcich a predávajúcich slobodne si dojednať obsah ich kúpnych zmlúv.

Na záver možno konštatovať, že recenzovaná vedecká monografia rozširuje poznanie časovo-priestorových „konštánt a premenných“ práva ako univerzálneho (všľudského, celosvetového) fenoménu a predstavuje tiež solídny materiál pre výskum i výučbu v oblasti svetových dejín štátu a práva a porovnávacej právnej vedy.

Ján Puchovský

doi: 10.14712/2464689X.2022.32

¹² Uvedené pomery v oblasti aztéckeho vecného práva pripomínajú vecnoprávny režim uplatňujúci sa v ríši Inkov, pre ktorý bol tiež charakteristický slabý rozvoj súkromného vlastníctva pôdy. V rámci toho bola poľnohospodárska pôda rozdelená na tri časti: na štátnu pôdu, pôdu náboženských inštitúcií a pôdu miestnych komúní (klanov) – *ayllus*. Jednotlivci však mohli získať pôdu do súkromného vlastníctva prostredníctvom donácií za zásluhy zo strany panovníka. Predmetom súkromného vlastníctva spomedzi nehnuteľností boli tiež domy s vedľajšími miestnosťami, dvor a malé záhradky, ktoré obklopovali každú usadlosť. Naproti tomu hnutelné veci boli v ríši Inkov v zásade predmetom individuálneho súkromného vlastníctva.